

Ана Д. Козић

АУТОПОЕТИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ У ПОЕЗИЈИ МИЛАНА НЕНАДИЋА

Сажетак / Рад се бави проучавањем аутопоетичких ставова у поезији Милана Ненадића, израженим у песмама превасходно сакупљеним у песничку збирку *Дрхѿање у своду*. Разматрање значаја поезије, природе и порекла песничке инспирације, улоге песника, као и однос између уметника, уметничког дела и читаоца представљају честе теме у Ненадићевој поезији. Посебна пажња у овом раду биће посвећена тумачењу песама са аутопоетичким елементима и израженом аутореференцијалношћу песничког израза, уз настојање да се осветле неке од константи аутопоетичких ставова у поезији Милана Ненадића.

Кључне речи / Милан Ненадић, *Дрхѿање у своду*, аутопоетички елементи, песма, песник, читалац

Поезију Милана Ненадића обележила је склоност ка константном проблематизовању значаја поезије, порекла песничке инспирације, фигуре и задатка песника, као и разматрање сложеног односа између песника, песме и читаоца.

У овом раду пратићемо аутопоетичке елементе изражене у песмама сакупљеним у збирку *Дрхѿање у своду*, уз свест о томе да се кроз тумачење ових песама отварају могућности за издвајање (ауто)поетичких константи у поезији Милана Ненадића. Субјективност израза, аутореференцијалност песничке речи, изражена свест о песми, процесу песничког стварања, као и свест о рецепијенту и рецепцији створеног – само су неке од основних одлика Ненадићеве поезије. Пишући о поезији овог песника, Радивоје

Микић у тексту „Од пакла ка уточишту и натраг” указује на субјективни тон Ненадићеве поезије, затим на означавање лирског субјекта у песми симболом песничке судбине, као и на склоност ка укључивању аутобиографских појединости и национално-историјских елемената уз настојање да се песма повеже и са свакодневним животним околностима (Микић 2008: 170). У складу са тим, постоји у збирци *Дрхтање у своду* и изванредан број песама које тематизују однос према другим ауторима, песницима – „Овидије, прогонство”, „Писмо Андрићу”, „Ни за сузу раме” (Ранку Јововићу), или песма „Градска трава” која означава песничку повезаност са Стеваном Раичковићем, издвајајући већ у наслову значајне компоненте Раичковићеве поетике – град и природу. Ова Ненадићева потреба да се на специфичан начин успостави лирски дијалог са световима светских и домаћих писаца сведочи о његовој повезаности са нашим књижевним и културним простором (Микић 2008: 170). Свест о припадности одређеном националном књижевно-културном простору на овај начин нашла је своје место и у поетичким ставовима израженим у песмама сакупљеним у овој збирци.

Једна од песама богата аутопоетичким елементима носи наслов „Песма, пузавица.” Тематизује се тренутак стварања песме и проблематизује се питање њеног даљег опстанка у свету. У првој строфи присутна је фигура човека, песничког субјекта који се суочава са белином папира: „Леденим дахом пуним белину / И себе цела / Заноса нема покрета нема / Хартито посве бела” (Ненадић 1988: 16). Веза између песме и песника дочарава се преко белине која је спољашња, изван човека (белило папира), али и унутрашња, она која припада човеку и која се односи на његов унутрашњи свет. Дубља веза остварује се преко самог чина дисања – као што дах испуњава човека, тако и мастило испуњава хартију и речи се надовезују попут пузавице: „Клизи реч уз празну реч / Гле глупог бршљана / Гле пузавице / А нигде основног стабла / Нигде усправног сока / Нигде птице” (Исто: 16).

Аналогно је трајање песника и песме – песнички субјекат окружен је ништавилом, као и песма која се одриче света, ни не покушава у њему да пронађе ослонац, и поставља отуђена са својим животом: „Дивно се песма света одрекла / И отуђена крвари” (Исто: 16). Ненадовићева песма почиње запитаношћу над самим тренутком песничког стварања, будући у свести читаоца стару слику човека (песника/писца) пред белином хартије да би се након тога прешло на запитаност о самој судбини новонастале песме и начину њеног опстанка – она настаје из света, али га се одриче. У том чину одрицања фигура песничког субјекта изједначава се са песмом. Пишући о поезији Милана Ненадића, Радивоје Микић истиче да је у поезији овог песника присутан дубоко трагичан доживљај света – у средишту тог света постављен је субјекат који пати и који се сукобљава са несавршенствима света, тако да нестаје хармоничан однос између света и онога ко о том свету говори/ пева (Микић 2008: 173). Трагична слика света у овом случају произлази из чињенице да се ни песник ни песма не могу у потпуности одрећи света из којег потичу и у коме опстају, па чак и ако је у питању *дивно одрицање*.

Посебно је значајна и „Песма на затворској порцији”, која се може читати и као љубавна песма. Оваквим избором сугерише се Ненадићев имплицитни одговор на питање о томе како написати песму о песми – одговор лежи у љубавној поезији. У складу са тим, о песми се пише као о вољеној: „У мраку си са мном, дрхтећа, о ситна. / Срцем љубим косу, очи твоје, тело. / Цела си и лепа, свему страшно битна: / Сама смрт те мени уписа у чело” (Ненадић 1988: 25). Како танатос мора бити верни пратилац ероса, већ од почетка песме присутна је мисао о смрти, сугерисана већ у наслову – *песма на затворској* (можда последњој) *порцији*. У почетним стиховима песме уводи се мотив смрти којим се сугерише да само присуство смрти омогућује пунозначност љубавног загрљаја и пољубаца у мраку. У поезији и љубави лежи животворни принцип. Лирски субјекат се воли са песмом – белином су обоје по-

везани (белило папира и бледило затвореника, можда чак и невиност), а при томе обоје деле осуђеност на несавршен свет пун несрећа (као и у „Песми, пузавици“): „Куда ћемо, где ли, знамо ли решење / Бар за овај минут, бар за ретке дане? / Тога за нас нема – за нас је гушење, / И мањак светлости и ширење ране” (Исто: 25). Песник и песма су у својој судбини изједначени, али песма је нема и састављена од знакова, она је створена – лирски субјекат је тога свестан када на крају песме *проверава* стихове. Ипак, њу свему приписује и кроз њу пречишћава несавршенство света, па тако вољење са песмом подразумева њено стварање.

Идеја о писању као о борби између два принципа, између светлости и таме присутна је у песми „Дневно светло”. За нашу тему индикативни су завршни стихови: „Тајна речи јест тајна Света / У ту шуму срце ми пламно / Пада у даху из залета / Опасно невешт мрем поамно” (Исто: 17). Остаје запитаност о каквој тајни се пева, а изгубљеност у шуми речи упућује на Бодлера. Радивоје Микић истиче да је у почетној фази свога певања у обликовању песме Милан Ненадић близак симболизму (Микић 2008: 171), али да касније много више нагиње ка лирском говору који је отворен за животне појединости (Микић 2008: 172). Чини се да лирски субјекат ове песме у заносу тоне у шуму речи, па невешт да се у том изобиљу снађе, а истовремено њиме опијен, он „поамно умире” у потрази за спасењем, у покушају да песму повеже са животом и да је сагледа на *дневном свейлу*.

Динамику између симбола, поезије и живота тематизује песма „Символика”. Прва строфа приказује положај човека у свету: „Јединствено је небо, невероватно дубоко, / Док се у тебе цеди кроз оболело око” (Ненадић 1988: 42). Дубина неба сугерише пунозначност, али и удаљеност од човека, о чијој унижености сведочи и чињеница да је он загладан у небо кроз „оболело око”. У наредним стиховима присутан је наговештај да можда и човек чини део хармоније природе јер шум потока подсећа на човеков крвоток и пулс. Међутим, већ у следећој строфи отворено се иск-

ључује та могућност: „Ниси ти плодна земља ни у њој здраво семе” (Исто 42) да би се даље наставило са на-брајањем човекових престапа против природе. Они се повежују са тежњом песника да створи реченицу (стих) достојну лепоте природе – преступ човеков је мисао да је тако нешто могуће и тежња да се то оствари: „Доста је при-роди твојих престапа и твога бдења / Реченичног, и за-бринутости, и срцбе твоје. / Схвати већ, лабуде оболео! – лепоте не постоје! (Исто: 42)” Наизглед звучи да крај песме доноси апсолутни очај јер се лепота негира, али последњи стихови ипак пружају наговештај о сврховитости ствара-лаштва и поезије. Чак и ако је истина да човек уништава хармонију и лепоту природе, док год постоје звери – док год постоји опасност и зло – мора постојати и уметност: „Ипак се не повлачи, не склапај гробне двери / Док знаш за крвопије и прапотопне звери” (Исто: 42). Песник и песма су присутни као браниоци вредности и суштине чак и ако врше неке преступе против хармоније природе у на-стојању да досегну лепоту и савршенство.

И у песми „Надзвучни апостол” постоји паралела између песника и природе, и овде је, такође, песник представљен као звер која угрожава природу и нарушава њену хармонију. Пес-ник уноси зле намере у лепоту природе, он је убица и звер, која себе пореди са надзвучним апостолом (отуд и наслов песме): „Ја звер се каткад чиним/ Надзвучним апостолом” (Ненадић 1988: 61). Песник прави преступе јер се уздиже изнад звукова природе, тежећи да оствари песмом (речима) звук који би превазишао све друге (природне) звукове. При-рода пред његовим преступима стрепи, али на крају песме долази до преокрета и открива се да је песнички субјекат онај који истински трне пред опасностима својих поступака: „Трнем заправо ја / Сав дрхтим над животом – / Мој додир је убиствен / И пре и сад и потом”. Фигура песника, иако можда изгледа као страшна и крволочна звер, заправо је осуђена на то да непрестано дрхти над животом. Са овом мишљу пове-зујемо и наслов песничке збирке – *Дрхтиање у своду* као ме-тафора песничког стварања.

Напуштеност човека у свету, опасност његове позиције и запитаност над смислом његовог постојања присутна је и у песми „Пас који пише песме”. Фигура песника овде је изједначена са напуштеним псом који умире у вечитој жељи за топлином додира. Вечито гладан суштине, он постаје свестан хладног васионског даха, који долази од Бога. Кроз поређење са животињом у песми се приказује онтолошка усамљеност и напуштеност човека, а Бог (иако се његово постојање не негира) не пружа утеху, већ буди језу: „Жели ли исконску близину / себи, по свему, равног – / види јасно своју судбину, / осети хладан васионски дах / и чита му на челу, у исти мах, / исписано језиво – Бог!” (Ненадић 1988: 87). Све неизречене молитве занемеле су пред језом коју буди хладан васионски дах Господа, а једино песма остаје да о томе посведочи.

Слична представа човека и његовог положаја у свету присутна је и у „Опасној песми”. Овде се лирски субјекат дефинише као неко „грозног лика који живи смртно” и ко „ствара у побуну”. Стваралачки чин описује се као чин побуне и непристајања на законе несавршеног и несрећом испуњеног света. У литератури се издваја посебан тип лирског јунака у Ненадићевој поезији, јунака који у суочавању са злом и патњом изражава и жељу да се подсмехне Богу (Микић 2008: 178). У овим песмама жеља за подсмехом није изражена, али је присутан лирски јунак који се обрачунава са егзистенцијалним положајем човека у свету пуном језе и несреће.

Променљивост света и сопственог бића представља још једну од општих одлика Ненадићеве поезије (Микић 2008: 172). И песничка збирка *Дрхшање у своду* садржи низ песама које тематизују промену, а посебно се издвајају оне песме које се односе на промене у природи и смену годишњих доба („Чекам зиму”, „Песма, лето”), па је тако идеја о промени нашла свој израз и кроз аутопоетичке елементе у „Јесењој песми”. Овде промене у природи прате промене у песми и начину певања. Док је у песми „Песма, лето” све било у знаку летњег бујања, сада су јесен и јесење песме

једино благо песника у датом тренутку у времену. Лето у којем је природа (па и песниково певање) достигла свој зенит, неповратно је прошло и песми остаје само јесења језа: „Од јуна који је звучно дисао драгом липом, / Песми је остало грање са својом језном шкрипом” (Ненадић 1988: 88). Траг који јесен оставља у знаку је преображаја. Песник осећа протицање времена и посматра трансформацију која се дешава у његовој песми и начину његовог певања, јер су и он и песма део искуственог света, део природе у којој се промене дешавају, али није у питању виталистичка слика света – промене које се дешавају су језиве и песмом се о томе сведочи.

Посебан круг песама представљају оне песме у којима се пева о фигури песника, задацима (и искушењима) које та улога носи. У складу са тим, песма „Заслепљуј јаче” бави се смислом песничког позива. Већ у знаку имератива који стоји у наслову песме сугерише се непристајање на могућност одустајања од стварања, чак иако се понекад сумња у моћ и смисао песништва. Песник може живети у трговима између сопствених редова, а писање доноси утеху, нежност и светлост у мрак егзистенције: „Трагове ове, црне по белини – / Схвати ко додир нежности и мрака. / У њима живим, у строгој висини, / Сажетим оком тужног Пастернака” (Ненадић 1988: 72).

У истом реду налази се и песма „Испод површине”, која проблематизује питање о томе какво је постојање без писања и да ли је то за песника могуће. Када нестане писања песнички субјекат као да губи везу са стварношћу, са садашњим и прошлим: „Мада постоји све што сам додирно, / Постоји срце, око и дисање – / Ипак лежи рука на папиру мирно, / Крв је разливена. Престало писање” (Исто: 76) Престанак и немогућност писања представља смрт за лирског субјекта.

Песма „Питање” тематизује однос са читаоцем. У првој строфи питање које доминира тиче се тога да ли уопште у читаоцу док чита постоји свест о песнику који је писао стихове или постоји само песма, која сама по себи пред-

ставља много више од свог аутора и онога што је он њоме желео да изрази: „Ти што читаш – да ли ме се сећаш! / Из твог угла – да ли ја постојим?” (Исто: 89).

У следећој строфи продубљује се јаз који постоји између читаоца и ствараоца – одвојени су непробојним стаклом. Могу један другог кроз то стакло видети, али се не могу дотаћи, не могу допрети један до другог: „Питао сам, а да ли сам смео / Кад питање тебе није такло!” (Исто: 89). Да ли питања у песми допиру до читаоца, каква је тајанствена веза између реципијента и уметничког дела и која је улога уметника у томе; која је граница аутора и која је мера читаоца – то су питања која ова песма покреће.

Својеврсном запитаношћу завршава се и читава песничка збирка у песми „Захвалница”. У питању је песма којом се исказује захвалност за свечане тренутке, за песму, за радост и тугу, али остаје и запитаност над тиме коме се треба захвалити – некоме вишем од самог човека или можда себи самоме. Које је порекло песничке инспирације? Да ли је човек сам одговоран за тугу и радост у свом животу или то зависи од (не)срећног сплета околности, или пак постоји неко ко се о човековој судбини стара, и које је место поезије у том поретку? Песма не нуди одговоре, али она се налази на последњем месту у песничкој збирци *Дрхтање у своду* као извесна сума свега реченог, постављајући још једном на видело проблем песничке самосвести. Иако остаје запитаност над пореклом песме и песничке инспирације, сврховитошћу поезије и улоге песника, преовладава осећање захвалности („Захвалан морам бити”) за песму, за живот, са свечаност, срећу и бол, па се том захвалношћу завршава песниково дрхтање у своду што је сам чин стварања, писања поезије.

Издавајући и тумачећи аутопоетичке елементе у поезији Милана Ненадића открива се да песник не тематизује само тренутак стварања песме, већ преиспитује сложени однос између уметничког дела (песме), песника и читаоца. При томе се покрећу и питања о природи и пореклу песничке инспирације и вештине. У овим песмама песничко

стварање је некад представљено као бунт, или као зверство (насиље) против природе, уништење хармоније, али истовремено и једини начин да се човек одбрани од сурових закона света. Кроз поезију песник успева да продре у смисаоне појединости свакодневице, па тако песме остају као својеврсно сведочење о вишем животу.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Микић, Радивоје. „Од пакла ка уточишту и натраг”. *Песничка йосла*. Београд: Службени гласник, 2008.

Ненадић, Милан. *Дрхѿање у своу*. Никшић: Универзитетска ријеч, 1988.

Ненадић, Милан. *Пола кайи росе*. Нови Сад: Orpheus, 2004.

Ana D. Kozić

AUTO-POETIC ELEMENTS
IN THE POETRY OF MILAN NENADIĆ

Summary / The paper deals with auto-poetic attitudes in the poetry of Milan Nenadić. It is primarily based on the poems collected in the poetry book *Trembling in the Sky*. Special attention is paid to the interpretation of poems with auto-poetic elements and the pronounced self-referentiality of poetic expression, with an effort to outline some of the constants of auto-poetic attitudes in the poetry of Milan Nenadić.

anakozić@hotmail.com